

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.2\(44\).354285](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.2(44).354285)

УДК 130:159.922

Інна Голубович

ORCID: 0000-0003-3459-3417

«ХТО ВІДМОВЛЯЄТЬСЯ ВІД ТРАДИЦІЇ — РАБ»:**САКРАЛЬНИЙ ДИСКУРС І ПАРАДОКСИ ЖІНОЧОЇ СВОБОДИ**

У статті здійснюється соціально-філософський аналіз феномену жіночої свободи крізь призму сакрального дискурсу та соціокультурних практик. Досліджується амбівалентна природа релігійної традиції, яка виступає водночас інструментом нормативного обмеження (контроль над тілесністю, репродуктивністю, ієрархічна субординація) та легітимним ресурсом для реалізації жіночої суб'єктності. Автор розглядає трансформацію методів регулювання жіночої поведінки від радикальних форм патріархального насильства та жорсткої біополітики в африканських громадах до «м'яких» ідеологічних конструктів. Особлива увага приділяється парадоксам емансипації, де повернення до сакральних значень та їхня інтелектуальна реінтерпретація стають підтримкою для набуття жінкою морального авторитету та публічного лідерства (зокрема у східних духовних практиках). На основі міждисциплінарного підходу доведено, що жіноча ідентичність формується у складній взаємодії між колективною ментальністю спільноти та індивідуальним прагненням до автономії. Жіноча свобода не є прямим наслідком відмови від традиції або включеності в неї, а виникає у взаємодії між особистим вибором і сакральним порядком. Авторка підкреслює амбівалентну природу сакрального дискурсу: він одночасно слугує механізмом обмеження і ресурсом для самореалізації, що відкриває нові перспективи міждисциплінарного дослідження на перетині філософії, гендерних студій, релігієзнавства та культурології.

Ключові слова: феномен жінки, жіноча суб'єктність, соціальність та соціалізація, релігія та релігійні соціокультурні практики, творчість, трансформації, цінності, ідентичність, свобода, трансцендентність, ментальність, тілесність, буття, духовність.

Постановка проблеми. Тема жіночої свободи в контексті сакрального дискурсу залишається однією з найскладніших і водночас найактуальніших у сучасних гуманітарних студіях. Незважаючи на значний прогрес у гендерних дослідженнях та філософії релігії, системний аналіз впливу традиційних сакральних практик на формування та обмеження жіночої суб'єктності залишається недостатнім. У багатьох культурах роль жінки у сакральному порядку визначається не лише релігійними нормами, а й історично зумовленими соціокультурними, моральними та символічними регуляціями. Ця взаємодія створює парадоксальні ситуації: відмова від традиції не гарантує звільнення, а включеність у неї не обов'язково означає підпорядкування. Саме в такому просторі між традицією та особистим вибором розгортається феномен жіночої свободи, який одночасно відкриває

нові можливості для самоствердження та накладає структурні обмеження. Актуальність дослідження полягає у необхідності переосмислення класичних уявлень про роль жінки у сакральних культурах через призму сучасного соціокультурного аналізу. Вивчення парадоксів жіночої свободи дозволяє розкрити механізми, за допомогою яких релігійна та моральна традиція впливає на тілесність, духовність і соціальну суб'єктність жінки. Це, своєю чергою, відкриває перспективи для міждисциплінарного дослідження, поєднуючи релігієзнавство, культурологію, гендерні студії та філософію. Сакральний дискурс характеризується внутрішньою амбівалентністю: виступаючи інструментом нормативного обмеження, він водночас створює специфічне поле для реалізації жіночої суб'єктності. У цьому контексті релігійна традиція постає не лише як механізм патріархальної субординації, а й як легітимний символічний ресурс для самовираження та духовного самоствердження жінки. У фокусі дослідження перебуває парадоксальна логіка жіночої свободи: можливість реалізації себе не через повне заперечення традиції, а через її переосмислення і стратегічне використання у конкретних соціокультурних практиках. Дослідження цього питання вимагає аналізу того, як феномен жінки розкривається кризь специфічну ментальність, сформовану століттями патріархальної релігійності. У цьому процесі соціальність жінки формується в процесі соціалізації в межах священного, де особиста ідентичність жінки зокрема конструюється через її відношення до трансцендентності. Традиційні норми спільноти діють не лише як зовнішні заборони, а як фундаментальні структури свідомості, що визначають саму можливість буття жінки в культурі. Таким чином, сакральний дискурс постає не просто системою догм, а життєвим світом, у якому пошук свободи стає актом духовного балансування між колективною приналежністю та внутрішньою потребою в автономії.

Мета статті: здійснити комплексне теоретичне осмислення парадоксів жіночої свободи в межах сакрального порядку та виявити механізми, за допомогою яких релігійні соціокультурні практики формують, обмежують або трансформують жіночу суб'єктність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних дослідженнях сакрального дискурсу феномен жінки дедалі частіше осмислюється через аналіз усталених підходів до тлумачення релігійних текстів і практик. Наприклад, у статті Х. Окур, М. Генч та Х. Озалп наголошується, що становище жінки в ісламських спільнотах формується не лише на основі священних настанов, а й під впливом історично зумовлених соціокультурних структур. Автори показують, що без переосмислення традиційних інтерпретацій сакрального знання можливості реалізації прав жінок залишаються обмеженими [Okur et al 2025]. Бар'єри на шляху до жіночої свободи часто криються не в самих сакральних текстах, а у специфічній ментальності тлумачів та спільнот. Ця колективна ментальність, сформована століттями патріархального укладу, наділяє релігійні настанови

консервативними смислами, які згодом сприймаються як незмінна істина. Таким чином, трансформація соціального статусу жінки вимагає не лише правових реформ, а, насамперед, глибокої зміни ментальних установок, що дозволить побачити у традиції простір для рівності, а не лише інструмент легітимації домінування.

Показовою для аналізу парадоксів жіночої свободи в межах сакрального дискурсу є наукова розвідка «Spiritual Feminism in Practice: The Role of Women and Divine Motherhood in Brahma Kumaris' Vision of Liberation». У центрі дослідження перебуває інтерпретація божественного материнства як моделі духовної влади, що дозволяє переосмислити жіночу роль у сакральній традиції поза рамками пасивності, жертвності чи другорядності. У вченні Brahma Kumaris жінка постає носієм особливого типу сакральної сили (Shakti), яка реалізується через ненасильницьке, співчутливе та стабілізуюче лідерство. Таким чином, можемо зробити висновок, що жіночість не протиставляється аскезі чи духовній дисципліні, а інтегрується в них як форма життєвої реалізованості та щоденної духовної практики. Концептуально важливою для соціально-філософського аналізу є теза про гендерно-трансцендентну онтологію душі, що лежить в основі цієї традиції. Визнання душі як безстатевої сутності дозволяє одночасно деконструювати біологічно зумовлені ієрархії та зберегти позитивну символічну валоризацію жіночого начала. У цьому контексті формується парадоксальна, але продуктивна модель сакрального дискурсу, в якій жінка постає водночас універсальним духовним суб'єктом і носієм специфічного фемінінного способу сакрального лідерства. Особливу увагу автори приділяють розумінню визволення (Jeevan Mukti), яке у Brahma Kumaris мислиться не як втеча від світу чи радикальна аскеза, а як втілене сакральне буття в повсякденному житті. Жінки в цій традиції не лише досягають стану духовної реалізації, а й виконують функції наставниць, організаторок та моральних авторитетів спільноти. Це свідчить про трансформацію класичного сакрального дискурсу, в якому жіноча тілесність і соціальна присутність тривалий час розглядалися як перешкода для духовного розвитку [Nagesh 2025]. На наш погляд, у більш широкому теоретичному вимірі дослідження Н. Нагеш демонструє зсув від символічного визнання жіночого сакрального принципу до його практичного соціокультурного втілення. На відміну від підходів, що обмежуються переінтерпретацією сакральних текстів, Brahma Kumaris пропонують модель сакральної організації, у якій жінка стає центральною фігурою духовної педагогіки, управління та трансляції сакрального знання. У цьому сенсі дана традиція є показовим прикладом того, як апеляція до традиції може не відтворювати підлеглість, а, навпаки, відкривати простір для нових форм жіночої свободи в межах сакрального порядку.

Відома фінська дослідниця в галузі гендерних студій та культурних досліджень Е. Путіайнен показує суперечливі механізми сучасної жіночої емансипації у постсекулярному культурному просторі. Авторка аналізує

амбівалентний зв'язок між практиками «жіночої духовності» та фемінізмом, демонструючи, що для багатьох учасниць цих практик принциповим є дистанціювання від фемінізму як політичного й ідеологічного проекту. У їхніх наративах «жіночність» часто протиставляється «фемінізму», а «духовність» – «політиці», що зумовлює зсув акценту з колективної боротьби за права на внутрішню трансформацію, самопізнання та зцілення. Важливо, що така позиція не означає повної відмови від феміністичної проблематики. Скоріше, йдеться про критичне переосмислення фемінізму як надмірно секулярного, раціоналізованого або навіть символічно «маскулінізованого» дискурсу. В опозиції між сакральним і політичним виявляється ключовий парадокс жіночої свободи: відмова від феміністичної традиції інтерпретується не як втрата агентності, а як шлях до альтернативної форми емансипації, заснованої на сакральному переосмисленні жіночої природи [Routiainen 2023]. На наш погляд, наукові розвідки Е. Путіайнен демонструють, як у постсекулярній культурі відбувається сакралізація жіночого тіла та досвіду і формується новий тип жіночої суб'єктності. Жінка постає не як політичний актор у класичному сенсі, а як суб'єкт духовної трансформації, що поєднує тілесність, індивідуальний досвід і символічне відновлення жіночого начала. Така модель водночас відкриває простір для самореалізації й містить ризик репродукції есенціалістських уявлень про жіночність. У більш широкому теоретичному вимірі дослідження дозволяє інтерпретувати сучасні жіночі духовні практики як форму неоархетипізації жіночності та специфічний різновид постсекулярної ідентичності, що балансує між критикою постфеміністичних моделей і дистанціюванням від мейнстримного фемінізму. Саме в цьому балансі проявляється ключовий парадокс, прагнення звільнення через повернення до сакральної традиції може водночас виступати як формою автономії, так і новою символічною залежністю, що проблематизує саму ідею жіночої свободи.

У монографії М. Гярконен «Power and Agency in the Lives of Contemporary Tibetan Nuns: An Intersectional Study» сакральний простір постає як поле суперечливих можливостей жіночої суб'єктності. Авторка переконливо демонструє, що монастирське життя тибетських монахинь одночасно відтворює й трансформує патріархальні структури сакрального дискурсу. З одного боку, жінки в чернецих спільнотах зазнають системних обмежень у доступі до повної релігійної освіти, до вищих рівнів ієрархії та до символічного капіталу сакрального знання. Ці обмеження фіксують структурну нерівність, закорінену в традиції та інституційній організації релігійного життя. З іншого боку, саме чернецтво відкриває для жінок альтернативні форми агентності, які часто є недоступними у мирянському контексті: можливість уникнути шлюбних і репродуктивних зобов'язань, брати участь у релігійних і національних рухах опору, а також вибудовувати власні життєві траєкторії в межах сакральної спільноти. Важливим є висновок дослідниці про те, що жіноча агентність у сакральному просторі не зводиться до відкритого спротиву або емансипації в західному, ліберальному

розумінні. Вона реалізується через повсякденні соціокультурні практики, тілесну й духовну дисципліну, символічні жести та стратегічне балансування між релігійними й політичними вимогами. У цьому сенсі традиція постає не лише як форма обмеження, а й як ресурс, який може бути переосмислений і використаний для самоствердження [Härkönen 2023]. Таким чином, ми бачимо, що ця наукова праця демонструє сакральний дискурс як амбівалентний простір, у якому жіноча свобода не є ані повним звільненням від традиції, ані простим підпорядкуванням їй. Навпаки, жіноча суб'єктність формується у напруженій взаємодії між нормативністю сакрального порядку, інституційною владою та особистим духовним вибором, що дозволяє по-новому осмислити парадокс жіночої свободи. Відмова від традиції не гарантує звільнення, так само як і включеність у неї не означає автоматичного рабства, а відкриває складні, часто неочевидні форми власної активності та здатності діяти самостійно.

Міждисциплінарний погляд на жіночий досвід у широкій історико-культурній перспективі від кінця XVII до початку XXI століття висвітлено у колективній монографії «Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації». Дослідження переконливо демонструє, як у різні історичні епохи формувалася символічний статус жінки через поєднання соціальних уявлень, правових норм, інституційних обмежень і повсякденних практик. В різних формах культурних репрезентацій жіночності простежуються механізми сакралізації жіночих ролей – матері, берегині, мучениці, морального авторитету чи громадської діячки. Водночас нормативно-ідеалізовані моделі жіночності та реальний історичний досвід жінок часто був позначений насильством, соціальними обмеженнями та боротьбою за власну суб'єктність. Хочемо підкреслити, що науковці показують традицію не як однорідний або виключно репресивний простір, а як складну символічну систему, у межах якої жіноча свобода водночас обмежується і набуває форм можливого самовираження. Розгляд тем гендерно зумовленого насильства, досвіду «бідних і вагітних» у міському середовищі, а також сексуального насильства в умовах тоталітарних криз дозволяє деконструювати патріархальні міфи про «святенність» материнства чи сімейного укладу, виявляючи реальні механізми контролю над жіночим тілом, легітимовані через сакральні й моральні наративи. При цьому апеляція до традиції може водночас слугувати інструментом підпорядкування і ресурсом символічної сили [Кісь 2023].

Сакральний дискурс традиційної культури формує не лише уявлення про роль жінки в суспільстві, а й особливі моделі її тілесності та духовності. Жіноче тіло у цьому контексті постає як простір символічних, моральних та ритуальних регуляцій, де поєднуються норми чистоти, репродуктивної функції та соціальної відповідальності. Особливо показовим є дослідження І. Ігнатенко, яке системно розкриває, як традиційна українська культура конструювала аскетичний ідеал жіночої тілесності та соціальні механізми контролю над тілом і поведінкою жінки [Ігнатенко 2013]. Наукова розвідка

включає вісім циклів, кожен з яких присвячений певному періоду життя жінки. Перший цикл «Стаючи дівчиною: уявлення про деякі аспекти жіночої фізіології в українській традиційній культурі» описує уявлення про жіноче тіло як сакральне, але й потенційно небезпечне. Розкриття фізіології тіла (наприклад, менструація) часто супроводжується нормами «чистоти» й табу, які регламентують поведінку дівчини, що є першим кроком у формуванні аскетичної тілесності через заборони. Другий цикл «Дівчина-наречена: дошлюбне інтимне спілкування української молоді» направлений на аналіз тілесності, що підпадає під соціальний контроль норм цнотливості, сором'язливості, недоторканості. Дівоче тіло не належить самій жінці: воно є предметом нагляду, репутації, моральної чистоти. Третій цикл «Стаючи жінкою: обряд «комори» та символіка дівочої цноти» сакралізує цнотливість, а тілесність розглядає як доказ моральної (або аморальної) сутності жінки. Цнотливість виступає моральною та ритуальною категорією як основою аскетичного ідеалу. Четвертий цикл «Жінка в шлюбі: ставе життя та зачаття дитини» показує, що навіть у шлюбі тілесність жінки не є сферою свободи, жінка має народжувати дітей, що закріплює функціональний, а не еротичний підхід до жіночого тіла. П'ятий цикл «Майбутня мати: вагітність та пологи» сакралізує тіло жінки як носійки нового життя, але водночас втрачає індивідуальність. Жіноча тілесність редукується до функції материнства, а не індивідуального досвіду. Шостий цикл «Жінка та її ненароджені діти: про вживання контрацептивів та аборти в традиційному українському соціумі» підіймає питання репродуктивного контролю, що є табуованим зі сторони суспільства, релігії чи звичаєвого права й реалізується через заборону абортів та осуд контрацепції. Сьомий цикл «Хворе тіло: «жіночі» та венеричні хвороби» демонструє як жіноче тіло, яке вийшло за межі норми, таврується як грішне, нечисте, загрозове. Це посилює наратив про контроль і сором жіночої тілесності. І, нарешті, останній восьмий цикл «Жінка на схилі років: фізіологічне згасання та втрата репродуктивних функцій» показує маргіналізацію жінки в суспільстві. Її тілесність більше не має сакральної цінності, жінка мислилася кризь призму її фізіологічної корисності, а не індивідуальності [Ігнатик 2013]. Кожен цикл включає опис цілого ряду соціокультурних практик, направлених на презентацію та підтвердження поглядів українців щодо питання ідеалу жіночої тілесності. Дослідження демонструє, що українська традиційна культура формувала аскетичний ідеал жіночого тіла через поєднання норм чистоти, табу, репродуктивних обов'язків та соціального контролю, а також сакралізацію певних життєвих ролей – дівчини, дружини, матері. При цьому тілесність жінки постійно перебуває під подвійним тиском: з одного боку, вона стає носієм сакральних і моральних цінностей; з іншого – обмежується соціальною регламентацією та репродуктивною функціональністю.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, розгляд феномену жінки в контекстах свободи у філософському дискурсі потребує звернення до тих соціокультурних практик, у межах яких формується та відтворюється

жіноча суб'єктність. Серед них особливо значущими постають, з одного боку, релігійні традиції, що виконують ключові соціальні функції у процесі визначення ролі жінки, а з іншого – сфера мистецтва та творчості, де відбувається естетична репрезентація жіночого образу. Такий ракурс дозволяє простежити подвійність впливів: нормативно-регулятивну силу релігії, яка задає межі соціальної поведінки, та творчу силу мистецтва, що відкриває простір для нових інтерпретацій і уявлень про жіночість та свободу самовираження.

У релігійних традиціях жіноча суб'єктність часто визначається через систему цінностей, символів і догм, які формують колективне бачення місця жінки у суспільстві. Так, наприклад, вражає своєю жорстокістю та трагічністю історія, яку описує Б. Барон у своїй статті «Women, Honour, and the State: Evidence from», що відбулася у 1925 році у Верхньому Єгипті. Вона є потужним прикладом патріархального насильства, обґрунтованого честю, а також реакції суспільства, що підкреслюють глибоко вкорінені гендерні та соціальні уявлення. У центрі подій – брат і сестра, Мітваллі та Шафіка, які виростили в селі Гірга. Мітваллі служив в армії, досяг звання старшого сержанта і командував підлеглими. Під час служби один із солдатів звинуватив його сестру в проституції, надавши фотографічний «доказ». Шафіка, як повідомляється, завагітніла від сина сільського голови, зробила аборт і, за заохоченням іншої жінки, стала зареєстрованою повією в місті Асьют. Мітваллі вистежив її, і вбив із багнета, привезеного з армії, жорстоко розчленував її тіло і викинув частини з балкона, вигукуючи, що позбувся ганьби: «We have folded shame ('ar) away! No longer can the deviant deride us ....Have meat for nothing, dogs of Asyut» [Baron 2006: 12]. Справжнє обурення викликає реакція на цей злочин громадськості. Його вчинок був представлений як героїчний. Командир армії привів оркестр, який «грав на честь лева», а суд виправдав його, заявивши, що він «вшанував Гіргу». Таким чином, убивство сестри за так звану ганьбу ('ar) було офіційно схвалене. Ми бачимо з цієї реальної історії, що концепти честі, родинної ганьби та патріархального контролю над жіночим тілом не лише нормалізують насильство, а й роблять його гідним прославлення у суспільстві.

Описаний випадок екстремального насильства у Верхньому Єгипті ілюструє радикальну форму патріархального контролю, де жіноча суб'єктність та свобода повністю нівелюється вимогами родової честі. Однак із трансформацією суспільних структур у XIX–XX століттях методи регулювання жіночої поведінки еволюціонували від прямого фізичного примусу до більш витончених соціокультурних конструктів. Пряме насильство поступово замінюється ідеологічним тиском, який уже не просто карає за «ганьбу», а пропонує позитивну модель «ідеальної жінки» в межах приватного простору. Саме в цей період сакральний дискурс та моральні норми починають інкорпоруватися у світську культуру, створюючи феномен, відомий як «культ домашності». Ця ідеологічна парадигма, хоч і продовжувала обмежувати жінку стінами власної оселі, однак парадоксально

відкрила простір для її морального авторитету, інтелектуального розвитку та свободи. Унаслідок індустріалізації чимало жінок отримали більше вільного часу, що сприяло утвердженню ідеалів, пов'язаних із домашнім укладом життя. Водночас із виникненням руху за права жінок та активним поширенням феміністичних поглядів у ХХ столітті ці уявлення почали піддаватися серйозній критиці. Деякі дослідники вважають, що моральна впевненість і самосвідомість, які жінки здобули завдяки цьому культурному конструкту, стали основою для їхньої подальшої участі в громадському житті. Не зважаючи на обмеження, культ домашності розглядається як багатогранне явище, що суттєво вплинуло на формування уявлень про жіночність і соціальні очікування стосовно жінок у той історичний період. Означені стереотипи поведінки домінували в ідеології громад та активно пропагувалися через жіночі журнали, книги-настанови, проповіді та громадську риторику. Так, наприклад, дуже популярними були журнали «Godey's Lady's Book», «The Englishwoman's Domestic Magazine», де друкували поради щодо домогосподарства, моралі, одягу та сімейного життя [Godey's Lady's Book 1830–1898].

Сутність «істинної жінки» (дружини, матері, господині) розкривалася у таких популярних текстах, як «Mrs Beeton's Book of Household Management» І. Бітон, де підкреслювалася необхідність упорядкування побуту задля морального та емоційного добробуту родини [Beeton 1861]. Подібні настанови були представлені також у книзі Е. Коббетт «The English Housekeeper», де детально описувалися кулінарні навички та управління господарством, орієнтоване на молодих жінок. Особливе значення мали посібники, що поєднували побутові інструкції з моральними та релігійними рекомендаціями. Зокрема, у творі «Domestic Duties» місіс В. Паркс описано, як домашній простір водночас виконував функцію соціального регулювання, адже правильне сервірування столу або щоденна поведінка дружини трактувалися як частина морального порядку суспільства. У свою чергу, книга Т. Келлі «The New Female Instructor» окреслювала образ ідеальної жінки через поєднання освіченості, моральності та практичності, пропонуючи дівчатам знання не лише про побут, а й про географію, астрономію, ботаніку, тим самим формуючи уявлення про багатогранну, але все ж «одомашнену» жіночу ідентичність. Цю ж риторику розвивала С. Елліс у праці «The Women of England», де роль жінки як морального центру родини подавалася як богоугодне покликання. Навчання дівчат доброчесності, самодисципліни й готовності до материнства та шлюбу розглядалося не лише як соціальна необхідність, а як частина християнського обов'язку. Ці ідеї посилювалися масовими періодичними виданнями, які зображували ідеал жінки в рамках культури домашності як найвищу форму жіночого призначення [Home Crisis and the Imagination 2014].

Коротко розглянемо найпопулярнішу серед жінок книгу того часу К. Бічер, Г. Бічер-Стоу «Американський дім жінки, або Принципи домашньої науки: посібник із заснування та підтримання економного, здорового,

гарного й християнського дому». У вступі авторки присвячують цей твір «жінкам Америки, в чіх руках доля республіки», наголошуючи, що внутрішній виховательський вплив жінки має ключовий національний і моральний сенс. У розділі «Сім'я християнська» вони стверджують, що жінка – головний міністр сімейного стану, її місія – самопожертва в вихованні, не тільки власних дітей, але й сиріт, нужденних, хворих, з метою підготувати їх до «вічного дому» (неба). Ідея полягає в тому, що домашня праця розглядається як шлях служіння Христу через моральне та духовне виховання. Такий образ вкладається в більш широку картину культу домашності, де побожність вважається основною чеснотою жінки, адже релігія не виводить її з «належної сфери» дому. Метою авторок було перетворення господарської діяльності у науку домашню (домашню економію), що включала вентиляцію, санітарію, організацію кухні, планування меблів, пояснення фундаментальних фізичних процесів для здоров'я сім'ї, наприклад, зустрічаємо описи практичних деталей: кухонна мийка має бути шириною 3 фути і глибиною лише 3 дюйми, щоб полегшити роботу та зменшити напруження; дефектна вентиляція є причиною хвороб суглобів, очей, шкіри, здорове середовище підтримує моральну чистоту і стабільність сімейного життя. У розділі про домашні манери жінкам радять виховувати дітлахів у ввічливості й емпатії як вираженні християнської любові, адже манери виражають божественний заповіт: поведься так з іншими, як хочеш, щоб поводитись з тобою. К. Бічер, Г. Бічер-Стоу розвивають ідею ідеалізованої жіночої внутрішньої сфери, за яким жінка постає моральним центром дому, а її функція полягає в просвіті, красі, духовності, тоді як чоловік має забезпечувати сім'ю. Однак авторки додають наукову ноту: легка праця не лише морально обґрунтована, але й раціональна та освітня, тому що жінка має розвивати знання (наукові, медичні), щоби бути професійною господарницею.

Таким чином аналіз трансформації жіночих ролей у XIX–XX століттях кризь призму «культу домашності» дозволяє констатувати фундаментальний парадокс сакрального дискурсу. Перехід від прямого патріархального примусу до ідеологічного виховання «ідеальної жінки» ознаменував собою не просто зміну форми контролю, а виникнення нової якості жіночої суб'єктності. Як свідчать вище розглянуті праці, християнський обов'язок та моральний порядок перестає бути лише інструментом пригнічення. Завдяки концептуалізації «домашньої економії» як науки, жіноча праця набуває раціонального та професійного статусу. Наділення жінки роллю «головного міністра сімейного стану» та морального центру нації де-факто виводить її вплив за межі приватної сфери, закладаючи фундамент для майбутньої громадської активності. Сакралізація повсякденних обов'язків як шляху служіння дозволила жінкам знайти внутрішню свободу та гідність у межах існуючого канону. Таким чином, саме через глибоке освоєння та реінтерпретацію традиційних сакральних значень жінка змогла трансформувати простір обмеження (дім) у простір власної експертності та

моральної влади. Парадокс жіночої свободи полягає в тому, що її перші кроки до емансипації відбулися не через повне заперечення патріархальної традиції, а через її інтелектуальне та духовне переосмислення.

Однак хочемо підкреслити, що парадокс «культу домашності» знаходить своє пряме продовження у сучасному соціокультурному просторі, зокрема у медійному феномені «tradwives» (traditional wives), що набув популярності у 2020-х роках. Сучасні цифрові платформи (Instagram, TikTok) стали новими майданчиками для трансляції ідей, ідентичних нарративам І. Бітон чи К. Бічер. Як і в XIX столітті, сучасна жіноча суб'єктивність у цьому контексті конструюється через свідому відмову від кар'єри в секулярному світі на користь естетизованого домашнього простору, що подається як вищий моральний вибір. Якщо у вікторіанську епоху правильне сервірування столу вважалося частиною християнського обов'язку, то сьогодні ідеальна візуальна репрезентація побуту (Slow Living, Cottagecore) виступає як форма світської духовності. Домашня праця знову стає «мистецтвом» та «наукою», що захищає родину від хаосу зовнішнього світу. Подібно до того, як сестри Бічер пропонували «науку домашньої економії», сучасні блогерки-традиціоналістки перетворюють материнство та господарювання на високопрофесійну діяльність, що потребує специфічних знань – від нутриціології до психології виховання. Це надає жінці статус «експерта» у власній сфері, легітимуючи її владу в межах дому. Сучасна риторика «повернення до витоків» парадоксально використовує мову ліберального вибору. Жінки стверджують, що їхня соціалізація в межах традиційних ролей є актом суверенної волі, а не підкорення. Тут ми бачимо ту саму «внутрішню емансипацію», про яку йшлося в історичному контексті: жінка знаходить гідність і автономію не через боротьбу за політичні права, а через сакралізацію своєї приватної місії. Таким чином, сучасний неотредиціоналізм підтверджує, що механізми сакрального дискурсу залишаються дієвими: вони пропонують жінці стабільну ідентичність у мінливому світі. Цей процес демонструє спадковість ментальності, де дім продовжує сприйматися не як місце ізоляції, а як «сакральна лабораторія», у якій жінка формує майбутнє суспільства, балансує між патріархальною формою та суб'єктивно відчутною внутрішньою свободою.

Трансформація домашнього простору в арену моральної експертизи, характерна для західного християнського дискурсу, демонструє загальну закономірність: сакралізація повсякденності стає для жінки легітимним інструментом виходу в публічну сферу. Однак цей парадокс – здобуття свободи через поглиблення в традицію – не є виключно західним феноменом. Аналогічні стратегії «внутрішньої емансипації», де релігійна риторика використовується як важіль для розширення суб'єктивності, простежуються і в інших соціокультурних площинах. Якщо в межах «культу домашності» влада жінки утверджувалася через етизацію приватної сфери, то в східних традиціях подібні механізми дозволяють жінкам претендувати на найвищі щаблі сакральної ієрархії, зазвичай зарезервовані за чоловіками. Для

розуміння цього процесу доцільно звернутися до досвіду сучасного індуїзму, де інтегративна роль жінки в релігійній спільноті стає фундаментом для формування нових моделей духовного лідерства.

Наприклад, А. ДеНаполі відкриває ракурси до розуміння жіночого духовного лідерства в індуїстському контексті на основі етнографічних матеріалів, зібраних під час Кумбх Мели. Авторка аналізує практики двох жінок-гуру у середовищі традиційних чоловічих сакральних інституцій – аксарах. З одного боку, діяльність цих жінок підтверджує класичну інтегративну функцію жінки у спільнотах, адже вони залучають людей до спільних ритуалів, формують моральні орієнтири, укріплюють горизонтальні зв'язки через виховання, повсякденне служіння, і в цьому сенсі виконують функцію соціального згуртування і стабілізації релігійної громади. Однак, як слушно зазначає дослідниця, ця функція не обов'язково має емансипативний характер: одна з гуру дотримується принципу «окремо, але рівноцінно», відтворюючи уявлення про відмінність статевої ролі як базу для розподілу функцій у сакральній сфері, а інша учасниця дослідження демонструє феміністично-орієнтований активізм, що ґрунтується на спільності людської гідності та прагненні до рівності. Обидві гуру залучаються до риторики святості як до стратегії, що дозволяє їм інституціоналізувати свою присутність у публічній релігійній сфері, не вступаючи у прямий конфлікт із патріархальними структурами. Таким чином, досвід описаних жінок-гуру демонструє складний баланс між інтеграцією та трансформацією. Вони не лише забезпечують згуртованість спільноти, а й поступово розширюють межі допустимого у традиційно чоловічих релігійних структурах, вказуючи на потенціал інтеграції з емансипаційним вектором розвитку [DeNapoli 2023].

Потенціал емансипаційного вектору, що простежується в досвіді індійських жінок-гуру, свідчить про можливість привласнення сакрального дискурсу для розширення меж жіночої свободи. Проте такий сценарій стає можливим лише там, де традиція залишає простір для індивідуальної духовної харизми. Натомість в інших соціокультурних контекстах сакральний дискурс функціонує не як інструмент ліберації, а як система тілесного та репродуктивного контролю. Якщо для жінок-гуру релігійна риторика стає стратегією публічного самоствердження, то в багатьох патріархальних спільнотах Африки вона залишається фундаментом для жорсткої біополітики, де суб'єктність жінки не просто обмежується, а буквально викарбовується на її тілі через ритуальні практики. У таких умовах відмова від традиційних приписів сприймається не як крок до свободи, а як втрата ідентичності та соціальний крах. Яскравим прикладом такої амбівалентності традиції, що виступає одночасно і джерелом належності, і механізмом поневолення, є практики ініціації та ставлення до жіночого здоров'я в африканських громадах.

Африканські ініціаційні ритуали (наприклад, у племенах Сенуфо або Чокве) та релігійно-культурні обряди ініціації дівчат у доросле життя часто

передбачають генітальні каліцтва, татуювання, тілесні модифікації, що мають на меті «очищення» та підготовку до ролі жінки. Такі практики легітимуються як частина священної традиції предків. Через тілесну трансформацію жінка стає повноправним членом спільноти, але при цьому її суб'єктність формується виключно в контексті готовності до шлюбу і материнства. Викликають інтерес результати наукових досліджень групи вчених, які вивчали вплив релігійних, соціокультурних норм і гендерних стереотипів на доступ до послуг з охорони материнського здоров'я в громаді діго (Digo) у Квалі, Кенія. До міжнародної дослідницької команди увійшли жінки, що спеціалізуються на питаннях жіночого здоров'я. Для підвищення достовірності та надійності результатів було застосовано метод триангуляції: дані збирали за допомогою фокус-групових дискусій (FGD) та глибинних інтерв'ю з жінками репродуктивного віку (вагітними та післяпологовими), а також з іншими членами громади – чоловіками, старійшинами та медичними працівниками. Це дозволило глибше зрозуміти соціокультурні й релігійні уявлення, що впливають на ставлення до власного здоров'я. Результати дослідження показують, що релігія виступає не лише транслятором норм, а й сакралізує гендерну ієрархію, оформлюючи її як «божественний» або «природний» порядок. Релігію часто наводили як причину низького використання контрацепції, особливо серед заміжніх жінок, де релігійні настанови інтерпретувалися так, ніби використання контрацепції є гріхом. Така інтерпретація підтримує ідею, що роль жінки – народжувати дітей, нести покуру, а контроль над тілом і репродуктивністю є порушенням сакрального порядку. Це слугує механізмом легітимаві жінки як вторинної, залежної, посилюючи її тілесну підконтрольність через релігійно узаконений дискурс. У багатьох випадках жінки покладаються на рішення чоловіка або свекрухи в питаннях контрацепції, вагітності, пологів. Така поведінка демонструє, як релігійно і соціально санкціонований порядок ієрархії переводиться у практики повсякденного життя. Жінка позбавлена свободи та автономії, її право на здоров'я передається іншим членам сім'ї, що є втіленням патріархального суб'єктування в межах сакралізованого порядку. Чоловіки приймають остаточне рішення у фінансових питаннях, пов'язаних з медичним обслуговуванням, що вказує на інституалізацію влади чоловіка в соціальному порядку, де традиції та звичаї не прямо формулюють заборони, але через них легітимуються чоловіча гегемонія як «правильна». Під час аналізу результатів інтерв'ю нас вразила одна цитата респондентки: «... And that is why I told you that anybody who leaves his/her tradition is a slave. People are used to it and that is the way the Digo tradition goes or the way they are supposed to be ...» («Ось чому я вам сказала: кожен, хто відмовляється від своєї традиції – є рабом. Люди до цього звикли, і така вже традиція діго, або ж так воно має бути...») [Mochache et al 2020].

У цій цитаті чітко простежується імператив колективної належності до традиції, що функціонує як механізм формування суб'єкта через підкорення соціальним нормам громади, тим самим утверджуючи певну модель жіночої

суб'єктності: слухняної, культурно інтегрованої, несамостійної у відриві від звичаєвого ладу. Це – класичний приклад «вписаної суб'єктності» у сакральний дискурс, де особа визначається через приналежність до спільноти, а не через індивідуальну автономію чи критику норм. Заява жінки «хто відмовляється від традиції – раб» парадоксальна: відмова від традицій асоціюється не з визволенням, а навпаки, з рабством, що свідчить про глибоку інтерналізацію ієрархії як «природного порядку речей».

Традиції, в які включені релігійні та обрядові практики, у такому світогляді набувають майже сакрального статусу, що обумовлює підпорядкування жінки родинній владі (чоловік, свекруха), регламентацію репродуктивної поведінки (домашні пологи, обрядові дії з тілом) та нормативне виключення альтернатив, наприклад, медичної чи інституційної допомоги, як загрозової «інакшості». Таким чином, релігійно-культурна традиція як соціокультурна практика постає як інституційно закріплена система, яка легітиміє наявний гендерний порядок, де жінка – це носій традицій. Такі соціокультурні практики формують жіночу суб'єктність через норму, а не через свободу та підтримують гендерну ієрархію, де жінка залишається в позиції дотримання й передачі традицій. Можемо зробити висновок, що релігійні традиційні практики виконують соціальну функцію стабілізації ієрархічного ладу, де роль жінки визначається не її власним вибором, а приналежністю до звичаю, у якому відмова прирівнюється до рабства, а не до визволення. З філософської точки зору бачимо не просто побутову фразу, а онтологічне твердження про взаємозв'язок між свободою, традицією та соціальною легітимністю.

Таким чином, у результаті дослідження було виявлено три ключові групи механізмів, за допомогою яких релігійні соціокультурні практики впливають на статус жінки:

1. *Механізми нормативного обмеження та біополітики* (базуються на жорсткій регламентації тілесності – ритуали ініціації, контроль репродуктивної поведінки, табуація фізіології). Через сакралізацію гендерної ієрархії жіноче тіло перетворюється на об'єкт соціального нагляду, де ідентичність жінки жорстко прив'язується до її «корисності» для роду (материнство, цнотливість). У таких системах механізмом утримання влади є сакралізація страху (відмова від традиції прирівнюється до онтологічного рабства).
2. *Механізми символічної легітимації та «одомашнення»* (простежується механізм переходу від прямого насильства до ідеологічного виховання). Сакралізація побутових обов'язків перетворює приватний простір на сферу «моральної експертності». Механізмом трансформації стає інтелектуалізація традиції, коли жіноча праця набуває раціонального статусу «науки», що дозволяє жінці вийти за межі пасивності, залишаючись у межах релігійного канону.

3. *Механізми духовної агентності та реінтерпретації.* Через апеляцію до гендерно-трансцендентної онтології душі або концепту «божественного материнства» жінки деконструюють біологічні ієрархії. Механізмом емансипації виступає стратегічне використання традиції, жінка не заперечує священне, а робить для себе його центральним (гуру, наставниця), трансформуючи патріархальні структури зсередини.

Висновок. Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що феномен жінки у філософському дискурсі розкривається через складну діалектику свободи та зумовленості. Соціальність та соціалізація жінки нерозривно пов'язані з релігією та релігійними соціокультурними практиками, які виступають фундаментом для формування суб'єктності. Ми виявили, що сакральний дискурс володіє амбівалентною природою: він може функціонувати як інструмент жорсткої біополітики (на прикладі громад Єгипту та Кенії), де ідентичність жінки «вписується» в патріархальну ієрархію через тілесний контроль, а відмова від норми сприймається як втрата буття у спільноті. Водночас, зафіксовано історичні та культурні трансформації, де традиція стає не лише формою підкорення, а й ресурсом для автономії. Через творчість та творчу діяльність у межах «культу домашності» або через харизматичне лідерство жінок-гуру, жінка здійснює реінтерпретацію сакральних смислів. У цьому процесі приватний простір та релігійне служіння наповнюються новим змістом, перетворюючи жінку на суб'єкта моральної та інтелектуальної влади. Отже, парадокс «хто відмовляється від традиції – раб» відображає особливу ментальність, де людина та особистість знаходять легітимність через приналежність до вищих сакральних смислів. Цінності, закладені в релігійному каноні, можуть виступати як межею, так і містком до трансцендентності. Таким чином, жіноча свобода постає не як просте заперечення минулого, а як здатність особистості до творчого переосмислення традиційних структур, що дозволяє поєднати колективну ідентичність із правом на індивідуальне самовираження та духовну повноту. Комплексне осмислення парадоксів жіночої свободи свідчить, що релігійні практики не є статичними. Головним механізмом трансформації жіночої суб'єктності є зміна ментальності – перехід від сприйняття традиції як системи заборон до її використання як символічного ресурсу для самоствердження. Отже, жіноча свобода в сакральному порядку реалізується не через розрив із буттям спільноти, а через творче переосмислення трансцендентних цінностей, що дозволяє особистості балансувати між колективною ідентичністю та внутрішньою автономією.

Список використаної літератури

Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації. (2023) Монографія під наук. редакцією О. Кісь, Львів, Центр міської історії; Інститут народознавства НАН України, 440 с.

- Игнатенко, І. (2013) *Жіноче тіло у традиційній культурі українців*, Харків, Клуб сімейного дозвілля, 223 с.
- Baron, B. (2006) *Women, Honour, and the State: Evidence from Egypt*, in: *Middle Eastern Studies*, vol. 42, № 1, pp. 1–20. URL: <http://www.jstor.org/stable/4284428>, дата звернення: 8.12.2025.
- Beeton, I. (1861) *Mrs Beeton's Book of Household Management*, London, S.O. Beeton, 1861, 1112 p. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/10136>, дата звернення 8.12.2025.
- DeNaroli, A. E. (2023) *Can a Woman be a True Guru? Female Hindu Gurus' Grassroots Religious Gender Activism in India, and the Performativity of Sainthood at the Kumbh Mela*, in: *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics*, vol. 7, № 1 (Article 06). DOI: <https://doi.org/10.20897/femenc/12884>.
- Godey's Lady's Book*. Encyclopedia Britannica (1830–1898) URL: <https://www.britannica.com/topic/Godeys-Ladys-Book>, дата звернення 8.07.2025.
- Härkönen, M. (2023) *Power and Agency in the Lives of Contemporary Tibetan Nuns: An Intersectional Study*, Sheffield, U; Bristol, CT, Equinox Publishing, 252 p.
- Home Crisis and the Imagination. The Cult of Domesticity: Books that Shaped the Feminine Domestic*. 15.12.2014. URL: <https://homecrisisandtheimagination.wordpress.com/2014/12/15/the-cult-of-domesticity-books-that-shaped-the-feminine-domestic/> дата звернення 4.07.2025.
- Mochache, V., Wanje, G., Nyaga, L., Lakhani, A., El-Busaidy H., Temmerman, M., Gichangi, P. (2020) *Religious, socio-cultural norms, and gender stereotypes influence uptake and utilization of maternal health services among the Digo community in Kwale, Kenya: a qualitative study*, in: *Reproductive Health*, vol. 17, Article 71. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12978-020-00919-6>.
- Nagesh, N. V. (2025) *Spiritual feminism in practice: the role of women and divine motherhood in Brahma Kumaris' vision of liberation*, in: *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*, vol. 12, № 5 (May), pp. 364–389. URL: https://www.researchgate.net/publication/391930695_Spiritual_Feminism_in_Practice_The_Role_of_Women_and_Divine_Motherhood_in_Brahma_Kumaris%27_Vision_of_Liberation.
- Okur, H., Genç, M. F., & Özalp, H. (2025) *From Patriarchal Religious Discourse to Feminine Readings: The Hermeneutic Impasse of Women's Rights, in: Women's Studies*, December. DOI: <https://doi.org/10.1080/00497878.2025.2582631>
- Poutiainen, E. A. (2023) *Feminism of the soul? Postfeminism, postsecular feminism and contemporary feminine spiritualities*, in: *European Journal of*

Inna Golubovych

"WHO REFUSES TRADITION IS A SLAVE": SACRED DISCOURSE AND THE PARADOXES OF WOMEN'S FREEDOM

This article provides a socio-philosophical analysis of the phenomenon of women's freedom through the prism of sacred discourse and socio-cultural practices. It explores the ambivalent nature of religious tradition, which acts both as an instrument of normative restriction (control over physicality, reproduction, hierarchical subordination) and a legitimate resource for the realization of female subjectivity. The author examines the transformation of methods of regulating female behavior from radical forms of patriarchal violence and harsh biopolitics in African communities to "soft" ideological constructs. Particular attention is paid to the paradoxes of emancipation, where a return to sacred meanings and their intellectual reinterpretation become the basis for women to acquire moral authority and public leadership (particularly in Eastern spiritual practices). Based on an interdisciplinary approach, it is proven that female identity is formed in a complex interaction between the collective mentality of the community and the individual's desire for autonomy. Female freedom is not a direct consequence of rejecting tradition or being included in it, but arises from the interaction between personal choice and the sacred order. The author emphasizes the ambivalent nature of sacred discourse: it simultaneously serves as a mechanism of restriction and a resource for self-realization, opening up new perspectives for interdisciplinary research at the intersection of philosophy, gender studies, religious studies and cultural studies.

Keywords: the phenomenon of woman, female subjectivity, sociality and socialization, religion and religious sociocultural practices, creativity, transformations, values, identity, freedom, transcendence, mentality, corporeality, being, spirituality.

References

- Zhinochi vymiry mynuloho: uiavlennia, dosvidy, reprezentatsii (2023) [Women's perspectives on the past: perceptions, experiences, representations] Monohrafiia pid nauk. redaktsiieiu O. Kis, Lviv, Tsentr miskoi istorii; Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 440 p.
- Ihnatenko, I. (2013) *Zhinoche tilo u tradytsiinii kulturi ukraintsiv* [The female body in traditional Ukrainian culture] Kharkiv, Klub simeinoho dozvillia, 223 p.
- Baron, B. (2006) *Women, Honour, and the State: Evidence from Egypt*, in: Middle Eastern Studies, vol. 42, № 1, pp. 1–20. URL: <http://www.jstor.org/stable/4284428>, дата звернення: 8.12.2025.
- Beeton, I. (1861) *Mrs Beeton's Book of Household Management*, London, S.O. Beeton, 1861, 1112 p. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/10136>, дата звернення 8.12.2025.

- DeNapoli, A. E. (2023) *Can a Woman be a True Guru? Female Hindu Gurus' Grassroots Religious Gender Activism in India, and the Performativity of Saintliness at the Kumbh Mela*, in: *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics*, vol. 7, № 1 (Article 06). DOI: <https://doi.org/10.20897/femenc/12884>.
- Godey's Lady's Book. Encyclopedia Britannica (1830–1898) URL: <https://www.britannica.com/topic/Godeys-Ladys-Book>, дата звернення 8.07.2025.
- Härkönen, M. (2023) *Power and Agency in the Lives of Contemporary Tibetan Nuns: An Intersectional Study*, Sheffield, U; Bristol, CT, Equinox Publishing, 252 p.
- Home Crisis and the Imagination. The Cult of Domesticity: Books that Shaped the Feminine Domestic.* 15.12.2014. URL: <https://homecrisisandtheimagination.wordpress.com/2014/12/15/the-cult-of-domesticity-books-that-shaped-the-feminine-domestic/> дата звернення 4.07.2025.
- Mochache, V., Wanje, G., Nyaga, L., Lakhani, A., El-Busaidy H., Temmerman, M., Gichangi, P. (2020) *Religious, socio-cultural norms, and gender stereotypes influence uptake and utilization of maternal health services among the Digo community in Kwale, Kenya: a qualitative study*, in: *Reproductive Health*, vol. 17, Article 71. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12978-020-00919-6>.
- Nagesh, N. V. (2025) *Spiritual feminism in practice: the role of women and divine motherhood in Brahma Kumaris' vision of liberation*, in: *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*, vol. 12, № 5 (May), pp. 364–389. URL: https://www.researchgate.net/publication/391930695_Spiritual_Feminism_in_Practice_The_Role_of_Women_and_Divine_Motherhood_in_Brahma_Kumaris%27_Vision_of_Liberation.
- Okur, H., Genç, M. F., & Özalp, H. (2025) *From Patriarchal Religious Discourse to Feminine Readings: The Hermeneutic Impasse of Women's Rights*, in: *Women's Studies*, December. DOI: <https://doi.org/10.1080/00497878.2025.2582631>
- Poutiainen, E. A. (2023) *Feminism of the soul? Postfeminism, postsecular feminism and contemporary feminine spiritualities*, in: *European Journal of Cultural Studies*, vol. 27, Is. 6. DOI: <https://doi.org/10.1177/13675494231208718>.

Стаття надійшла до редакції 1.08.2025

Стаття прийнята 1.09.2025